

Η ελληνική οικονομία και η κρίση

Ιστορικού χαρακτήρα η διεθνής κρίση

Δομική και πρωτοφανούς βάθους για ολόκληρη την μεταπολεμική περίοδο χαρακτηρίζεται πλέον από όλους τους εμπλεκόμενους η οικονομική κρίση που έκανε πρώτη φορά την εμφάνισή της στην αμερικανική αγορά ενυπόθηκων δανείων χαμηλής πιστοληπτικής διαβάθμισης.

Η κρίση ξέσπασε τον Αύγουστο του 2007 υπό τη μορφή της «πιστωτικής ασφυξίας». Όρος που κλήθηκε να περιγράψει την αιφνίδια κατάρρευση των σχέσεων αμοιβαίας εμπιστοσύνης στο πλαίσιο της αμερικανικής πρωτεύοντως διατραπεζικής αγοράς, όταν αποκαλύφθηκε ο τεράστιος κίνδυνος που περιέκλειε ο μηχανισμός των τιτλοποιήσεων. Οι τιτλοποιήσεις περιελάμβαναν τα ενυπόθηκα δάνεια που χορηγούσαν οι αμερικανικές τράπεζες την τελευταία πενταετία αφειδώς κατά παράβαση των βασικότερων κανόνων διαχείρισης πιστωτικών κινδύνων. «Ήταν Άγρια Δύση. Αν ήσουν ζωντανός, θα σου έδιναν δάνειο. Στην πραγματικότητα πιστεύω ότι ακόμη και νεκρός αν ήσουν, και τότε θα σου έδιναν δάνειο», δήλωνε πρόσφατα¹ εκτιμητής για την έκτη σε μέγεθος αμερικανική τράπεζα, την Washington Mutual, η οποία χρεοκόπησε και στη συνέχεια εξαγοράστηκε έναντι 1,9 δισ. δολ. από την JP Morgan Chase. Αιτία ήταν τα προβληματικά δάνεια που είχε χορηγήσει. Ενδεικτικά μόνο να αναφερθεί, και στο βαθμό που δεν πρόκειται για μεμονωμένη περίπτωση, πως η ωρολογιακή βόμβα ενεργοποιήθηκε το 2003, όταν ως αποτέλεσμα μιας δυναμικής και πολυδάπανης διαφημιστικής καμπάνιας με βασικό μότο «η δύναμη του ναι» (με το «ναι» να αφορά την έγκριση και της πιο παράτολμης αίτησης χορήγησης δανείου) τα κτηματικά δάνεια ανήλθαν στα 2 δισ. δολ. από 707 εκ. που ήταν τον προηγούμενο χρόνο χωρίς φυσικά να έχει επέλθει καμιά ουσιαστική μεταβολή στο ύψος των καταθέσεων.

Στη δίνη αυτής της οικονομικής κρίσης στροβιλίζεται η παγκόσμια οικονομία

¹ Ο Λεωνίδας Βατικιώτης είναι οικονομολόγος, δημοσιογράφος, διδάκτωρ του Πάντειου Πανεπιστημίου.

εδώ και ενάμισι χρόνο, χωρίς να υπάρχει η παραμικρή ένδειξη για έξοδο απ' αυτήν στο ορατό μέλλον. Αντιθέτως, πλήθος ενδείξεις συνηγορούν ότι τα χειρότερα είναι ακόμη μπροστά μας. Όπως για παράδειγμα: Πρώτο, η δηλωμένη αδυναμία των αρχικών πακέτων οικονομικής στήριξης που εγκρίθηκαν από τις κυβερνήσεις προς τον ιδιωτικό τομέα και δη τις τράπεζες να σημάνουν την αντιστροφή της καθοδικής πορείας κι η έγκριση νέων εξ' ίσου πολυδάπανων. Εξ' ίσου αναποτελεσματικές φάνηκαν κι οι λεγόμενες ενέσεις ρευστότητας, όπως χαρακτηρίζεται η κατ' ευθείαν παροχή ρευστού στις εμπορικές τράπεζες από την κεντρική μέσω της διατραπεζικής. Εξέλιξη που επιβεβαιώνει πως δεν είμαστε μάρτυρες μιας συνηθισμένης διακύμανσης, όπως αυτές που έχουν συμβεί από τη δεκαετία του '70 και μετά², για τις οποίες ακούσε η κλασική «εργαλειοθήκη». Δεύτερο, εξάντληση των παραδοσιακών μέσων αντικυκλικής παρέμβασης, όπως η νομισματική πολιτική, στο βαθμό που ο μηδενισμός των επιτοκίων στις ΗΠΑ αποστειρώσει στο εξής την κεντρική τράπεζα και το υπουργείο Οικονομικών από τη δυνατότητα περαιτέρω πτώσης του κόστους του χρήματος. Τρίτο, η ραγδαία πτώση της κεφαλαιοποίησης ως αποτέλεσμα της καθίζησης των τιμών των μετοχών. Έτσι³, από 8,54 τρισ. δολάρια που ήταν τον Αύγουστο του 2007 η κεφαλαιοποίηση του τραπεζικού και ασφαλιστικού τομέα σε όλο τον κόσμο, ο οποίος βρέθηκε στο επίκεντρο της κρίσης, τον Μάρτιο του 2008 (κι αφού είχε προηγηθεί η χρεοκοπία και εθνικοποίηση της βρετανικής Northern Rock) μειώθηκε σε 7,32 τρισ. δολ., τον Σεπτέμβριο του 2008 (κι αφού είχε μεσολαβήσει η διάσωση από το κράτος των δύο ημικρατικών γιγάντων της κτηματικής πίστης Fannie και Freddie και του αντασφαλιστικού κολοσού AIG, η χρεοκοπία και εξαγορά από την Bank of America της Merrill Lynch κι η χρεοκοπία της Lehman Brothers) η κεφαλαιοποίηση μειώθηκε ακόμη πιο χαμηλά στα 5,88 τρισ. για να φθάσει τον Ιανουάριο του 2009 στο πρωτοφανές χαμηλό επίπεδο των 3,59 τρισ. δολ. Παράλληλα, όμως, με την καθοδική πορεία της κεφαλαιοποίησης υπάρχει σε εξέλιξη και μια αντίστροφη ραγδαία ανοδική πορεία στην παραγραφή χρεών των τραπεζών που κρατάει στο τραπεζί τον κίνδυνο μιας συστημικής κατάρρευσης⁴, όταν οι ανερχόμενες ζημιές θα εξισωθούν με τη φθίνουσα κεφαλαιοποίηση, παρά τα μυθικά ποσά που φάνηκαν διατεθειμένες να πληρώσουν κι έχουν ήδη πληρώσει οι κυβερνήσεις όλου του κόσμου για να διασώσουν τις τράπεζες. Από 67 λοιπόν δισ. δολ. που ήταν οι ζημιές του τραπεζικού και ασφαλιστικού τομέα τον Αύγουστο του 2007, έφθασαν τον Μάρτιο του 2008 τα 504 δισ. δολ., τον Σεπτέμβριο του 2008 τα 919 και τον Ιανουάριο του 2009 τα 1,04 τρισ. Έτσι όμως δημιουργείται ένας φαύλος κύκλος, όπου τα πρωτογενή αποτελέσματα της κρίσης –απαξίωση των μετοχών, λόγω των ζημιών που αναμένεται να εμφανίσουν οι εισηγμένες– μετατρέπονται εκ νέου σε αιτίες κρίσης –στερώντας τις καπιταλιστικές επιχειρήσεις από ζωτικά κεφάλαια. Τέταρτο παράδειγμα που βεβαιώνει το δομικό χαρακτήρα της κρίσης είναι η επέ-

κτασή της στο παραγωγικό κεφάλαιο, με την «μητέρα όλων των βιομηχανιών», την αυτοκινητοβιομηχανία, να περιδινίζεται σε όλο τον κόσμο στην βαθύτερη κρίση από την ίδρυσή της, και επίσης η χωρική εξάπλωσή της στην Ιαπωνία και την Ευρώπη.

Ευρώπη: προσγείωση στην πραγματικότητα της κρίσης

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση οι ελπίδες που καλλιεργήθηκαν αρχικά ότι η γηραιά ήπειρος θα έμενε αλώβητη λόγω των αυστηρότερων κανόνων εποπτείας (βλ. πλαίσιο Βασιλεία II) στους οποίους είναι υποχρεωμένο να λειτουργεί το τραπεζικό σύστημα, ενώ θα μπορούσε ακόμη να βγαινε κι ωφελημένη λόγω της υποχώρησης που θα βιώσουν οι ΗΠΑ πολύ σύντομα αποδείχθηκαν μάταιες. Από την μια άκρη ως την άλλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 27 αλλά και της ευρωπαϊκής ηπείρου (περιλαμβανομένης δηλαδή και της Ρωσίας) ολόκληρες χώρες κατέρρευσαν, όπως η Ισλανδία, άλλες κατέφυγαν στο ΔΝΤ για την εξεύρεση δανείων, όπως η Σερβία, η Ουγγαρία κι η Λετονία κι όλες μαζί ανακάλυψαν ξανά την σημασία των εθνικοποιήσεων και των κρατικών επιδοτήσεων.

Η ίδια η Ευρωπαϊκή Ένωση διχάστηκε, δίνοντας μια πρόγευση της έξαρσης των ανταγωνισμών των εθνικών καπιταλισμών. Εξ αρχής έγινε σαφές από την γερμανίδα καγκελάριο ότι το Βερολίνο δεν πρόκειται να δώσει ούτε ένα ευρώ για να σώσει κλυδωνιζόμενες τράπεζες, οποιασδήποτε χώρας από τις 27. «Σιέψου παγκόσμια, σώσε εθνικά» ήταν το σύνθημα της ΕΕ. Προς επίρρωση οι μίνι οικονομικοί πόλεμοι που ξέσπασαν με την Αγγλία να δίνει τη χαριστική βολή για τη χρεοκοπία της Ισλανδίας, ώστε να σώσει τα δικά της συμφέροντα, όπως ακριβώς η JP Morgan ήταν που έκρινε το τέλος της Lehman Brothers. Σε αυτό το περιβάλλον του λυσσαλέου ανταγωνισμού η παρέμβαση της ΕΕ αφορούσε κατά βάση οδηγίες για τον χειρισμό της κρίσης και κυρίως έναν μηχανισμό αποτροπής των κυβερνήσεων από την εφαρμογή φιλολαϊκών πολιτικών.

Σε αυτό το πλαίσιο ήρθε η δημοσίευση την Τρίτη 20 Ιανουαρίου των προβλέψεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την πορεία της οικονομίας να επιβεβαιώσει για πρώτη το βάθος και την έκταση της κρίσης. Συνολικά προβλέπεται πως το 2009 στην ευρωζώνη το ΑΕΠ θα συρρικνωθεί κατά 1,9% και στην ΕΕ κατά 1,8%. Προβλέπεται επίσης πως τα 18 από τα 27 κράτη μέλη της ΕΕ και τα 11 από τα 16 μέλη της ευρωζώνης θα έχουν αρνητικό ρυθμό ανάπτυξης (Ειδικότερα, Ιρλανδία -5%, Γερμανία -2,3%, Ισπανία, Ολλανδία και Ιταλία -2%, Βέλγιο -1,9%, Γαλλία -1,8%, Πορτογαλία -1,6%, Αυστρία και Φινλανδία -1,2%, Λουξεμβούργο -0,9%).

Δημοσιονομικά, ο αδύναμος κρίκος του ελληνικού καπιταλισμού

Η επισήμανση από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή των μειωμένων προσδοκιών για την Ελλάδα και ειδικότερα η είσοδος της χρονίας δημοσιονομικής κρίσης σε στάδιο παροξυσμού ενέτεινε τις ανησυχίες για την πορεία του ελληνικού καπιταλισμού και τους σαφείς κινδύνους υποβάθμισης της θέσης του.

Η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας δια του αρμόδιου υπουργού, Ι. Παπαθανασίου, δεν δίστασε να εκμεταλλευτεί το γεγονός ότι η Ελλάδα θα είναι μία από τις ελάχιστες χώρες για τις οποίες η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προβλέπει θετικό ρυθμό μεγέθυνσης για το τρέχον έτος –εντός πάντως του ορίου του στατιστικού σφάλματος–, της τάξης του 0,2% έτσι ώστε να εμφανίσει δικαιωμένη και ορθή την πολιτική της. Παρέβλεψε ωστόσο το γεγονός ότι αν επιβεβαιωθούν οι παραπάνω –υψηλής αβεβαιότητας λόγω των διαρκών μεταβολών– προβλέψεις ο ελληνικός καπιταλισμός θα υποστεί ένα πρωτοφανές σοκ, τουλάχιστον για τα μετά την περίοδο 1991-1993 δεδομένα. Ο λόγος είναι πως η στασιμότητα, γιατί περί αυτού πρόκειται, θα οδηγήσει σε εκτίναξη την πραγματική ανεργία η οποία όλη την τελευταία δεκαετία δεν έπαψε να κινείται γύρω από διψήφια ποσοστά⁵, παρότι οι ρυθμοί μεγέθυνσης του προϊόντος βρίσκονταν γύρω στο 4%⁶. Οπότε οι μηδενικοί ρυθμοί μεγέθυνσης θα οδηγήσουν την ανεργία σε πρωτοφανή για όλη την μεταπολιτευτική περίοδο επίπεδα. Οι μηδενικοί ρυθμοί ανάπτυξης θα θέσουν σε δοκιμασία κι άλλες παραμέτρους, πέρα για πέρα ουσιώδεις, της οικονομικής πολιτικής, όπως είναι για παράδειγμα τα δημόσια έσοδα, τα οποία ο προϋπολογισμός προέβλεπε ότι θα αυξηθούν με διψήφιο ρυθμό. Μόνο οι άμεσοι φόροι, που είναι όσο κανένα άλλο έσοδο εξαρτώμενο από την πορεία της οικονομικής δραστηριότητας, προβλεπόταν ότι θα αυξηθούν κατά 18%!

Η κυβέρνηση Κ. Καραμανλή πρέπει να ειπωθεί ότι πολύ αργά αντιλήφθηκε την έκταση και το βάθος της κρίσης. Μέχρι και τους τελευταίους μήνες του 2008 ο τότε υπουργός Οικονομίας, Γ. Αλοσοκούφης, έλεγε δημόσια ότι η ελληνική οικονομία είναι «θωρακισμένη» από τις μεταρρυθμίσεις, εννοώντας προφανώς ότι τα αντεργατικά μέτρα που έλαβε η κυβέρνηση Καραμανλή στο μέτωπο των ιδιωτικοποιήσεων, των εργασιακών σχέσεων και του ασφαλιστικού θα αποτρέψουν την εμφάνιση της κρίσης...

Στην πραγματικότητα η σοβούσα κρίση έρχεται να ρίξει λάδι στη φωτιά των δημόσιων οικονομικών. Ήδη η κατάσταση είναι εκρηκτική. Στην έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής αναφέρεται ότι το δημοσιονομικό έλλειμμα ανήλθε στο 3,4% το 2008, ενώ για το τρέχον έτος θα αυξηθεί στο 3,7% και το 2010 στο 4,2%. Πληρούνται δηλαδή όλες οι προϋποθέσεις για να μπει σε κίνηση η διαδικασία υπερβολικού ελλείμματος κατά της Ελλάδας που προβλέπεται στο πλαίσιο του Συμφώνου Σταθερότητας. Ο κίνδυνος αυτός όμως απομακρύνθηκε λόγω μιας μικρής...

λεπτομέρειας: ότι 9 από τα 16 κράτη μέλη της ευρωζώνης και 15 από τα 27 μέλη της ΕΕ αντιμετωπίζουν το ίδιο πρόβλημα. Οπότε, εάν έπρεπε να τηρηθούν τα προβλεπόμενα τα επιτηρούμενα μέλη, θα ήταν περισσότερα από τους «επιτηρητές».

Πρόβλημα ωστόσο υφίσταται. Το ανέδειξε η απότομη επιδείνωση των όρων δανεισμού του ελληνικού δανεισμού μετά την υποβάθμιση των ελληνικών κρατικών ομολόγων και η αύξηση της διαφοράς του επιτοκίου με το οποίο προσφέρει το ελληνικό δημόσιο τα δεκαετή ομόλογα ως προς το αντίστοιχο γερμανικό (spread) σε πρωτοφανή επίπεδα από την έναρξη του ελληνικού καπιταλισμού στην ΟΝΕ και την υιοθέτηση του ευρώ. Την Παρασκευή 23 Ιανουαρίου χαρακτηριστικά η διαφορά έφθασε τις 304 μονάδες βάσης, επίπεδο που αποτελεί ρεκόρ. Αντίστοιχη υποβάθμιση υπέστη επίσης με διαφορά λίγων ημερών η Ισπανία κι η Πορτογαλία.

Αξιίζει αρχικά να διευκρινιστεί ότι η διαδικασία υποβάθμισης των κρατικών ομολόγων μιας χώρας από τους διεθνείς αξιολογητές δεν είναι το τελικό αποτέλεσμα μιας αξιοκρατικής και αντικειμενικής διαδικασίας, όπως συνήθως προβάλλεται. Οι συγκεκριμένοι οίκοι αξιολόγησης (Moody's, Fitch, S&P) φέρουν τεράστια ευθύνη για τη φύσκα της αμερικανικής κτηματικής αγοράς καθώς, μέχρι να αρχίσουν οι χρεοκοπίες, αξιολογούσαν με την μεγαλύτερη δυνατή βαθμολογία τα τιτλοποιημένα δάνεια, που στη συνέχεια χαρακτηρίστηκαν «τοξικά ομόλογα», δίνοντάς τους έτσι το πράσινο φως για να μπουκν ακόμη και στα πιο αυστηρά χαρτοφυλάκια των πιο συντηρητικών τραπεζών. Η ακεραιότητα των οίκων αξιολόγησης και του τμήματος αναλυτών μεγάλων τραπεζών που κάνουν την ίδια ακριβώς δουλειά σε μικρότερη όμως κλίμακα, αμφισβητείται όχι μόνο από τα καπιταλιστικά κράτη αλλά ακόμη κι από πανίσχυρες επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα που βλέπουν ότι κινδυνεύουν να πληρώσουν οι ίδιες την ζημιά από την κρίση. Έτσι, για παράδειγμα, η Τράπεζα Πειραιώς στις 21 Ιανουαρίου ανακοίνωσε ότι θα προσφύγει στη δικαιοσύνη κατά της Deutsche Bank υπονοώντας ότι η γερμανική τράπεζα χειραγωγεί τις μετοχές της με αφορμή έκθεσή της που μειώνει τις τιμές στόχους των μετοχών. Στο στόχαστρο ελληνικών καπιταλιστικών επιχειρήσεων είχε βρεθεί κι άλλη φορά παλιότερα η Deutsche Bank (κατόπιν διαμαρτυριών της Eurobank), η Goldman Sachs που είχε κατηγορηθεί για επιλεκτική χρήση στοιχείων, η Citigroup κατηγορούμενη από τη Χαλυβουργική κοκ. Οι κριτικές που έχουν δεχτεί για το ρόλο τους οι οίκοι αξιολόγησης και τα τμήματα αναλυτών είναι σφοδρότατες καθώς δεν εγκαλούνται για τυχαία λάθη. Αλλά στο βαθμό που οι ίδιες αυτές υπηρεσίες συνδέονται μέσω οργανικών δεσμών με τράπεζες, οι οποίες δανείζουν χρήματα στο δημόσιο κι επωφελούνται τα μέγιστα από κάθε υποβάθμιση, εγκαλούνται για μεροληπτικές πρακτικές και εκμετάλλευση της μονοπωλιακής θέσης τους στην αγορά, εις βάρος των δημόσιων οικονομικών, δηλαδή των εσόδων του δημοσίου⁷.

Προς επίρρωση των παραπάνω να αναφερθεί το επιπλέον κόστος με το οποίο

πλήρωσε το ελληνικό δημόσιο τις εκδόσεις εντόκων γραμματίων και πενταετών ομολόγων στις 21 Ιανουαρίου. Συγκεκριμένα, το ελληνικό δημόσιο δανείστηκε με επιτόκιο που ήταν υπερδιπλάσιο του αντίστοιχου γερμανικού, κατά 180 μονάδες βάσης υψηλότερο από το αντίστοιχο ιταλικό, κατά 190 μονάδες βάσης υψηλότερο από της Πορτογαλίας και κατά 100 μονάδες βάσης υψηλότερο από της Ιρλανδίας. Αυτές οι... αξιολήπτες επιδόσεις έχουν ένα τεράστιο οικονομικό κόστος που μεταφέρεται στον λαό. Έτσι, αν το ελληνικό δημόσιο είχε δανειστεί με τους όρους της Ιταλίας, για παράδειγμα, θα γλίτωνε 100 εκ. το χρόνο ή 500 εκ. για τα πέντε χρόνια που διαρκεί η έκδοση. Το συνολικό δε επιπλέον κόστος (κι όχι σε σύγκριση με τα προ κρίσης επίπεδα, αλλά τα ιταλικά) των δύο εκδόσεων που έχουν γίνει από την αρχή του χρόνου ισούται με 130 εκ. ανά έτος. Φαίνεται έτσι πως με τη διαδικασία των υποβαθμίσεων της πιστοληπτικής ικανότητας συντελείται μια σκανδαλώδης, κερδοσκοπικού χαρακτήρα μεταβίβαση πόρων από τα κράτη, δηλαδή τους φορολογούμενους, προς το διεθνές χρηματοπιστωτικό σύστημα.

Υπόλογη γι' αυτή την αφαιμάξη είναι κι η ΕΕ καθώς η ίδια, με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ, έχει ανάγει ως μονόδρομο τον δανεισμό των κρατών από τις διεθνείς αγορές, ως μέσο ορθολογικότερης και πιο διαφανούς διαχείρισης των δημοσίων οικονομικών, απαγορεύοντας την προσφυγή στην έκδοση νέου χρήματος από την εποχή ακόμη της δραχμής. Τώρα οι ευθύνες της στην λεηλασία των δημοσίων οικονομικών προς όφελος διεθνών και εγχώριων τραπεζών γίνονται ακόμη πιο κραυγαλέες, καθώς η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα δέχεται να δανείζει με επιτόκιο 2% τις εμπορικές τράπεζες με εγγύηση ομόλογα του ελληνικού δημοσίου κι αυτές με τη σειρά τους δανείζουν το ελληνικό δημόσιο με το απαράδεκτο και κερδοσκοπικό επιτόκιο του 5%. Ταυτόχρονα το ελληνικό και κάθε άλλο δημόσιο δεν έχει τη δυνατότητα να δανειστεί από την ΕΚΤ κι ας είναι τα δικά του ομόλογα που ζητούνται ως εγγύηση...

Ακόμη όμως κι αν εξ ολοκλήρου ο μηχανισμός αξιολόγησης της πιστοληπτικής ικανότητας είναι σαθρός, η επιδείνωση των όρων δανεισμού του ελληνικού δημοσίου έφερε στην επιφάνεια χρόνια και διαρθρωτικά προβλήματα του ελληνικού καπιταλισμού. Αυτά αναπαριστώνται σε δύο μεγέθη: στο έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών και το δημόσιο χρέος.

Τα δομικά προβλήματα εκφράζονται κατά πρώτο στο τεράστιο έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών που έχει ξεπεράσει το 14%, από 6% που ήταν το 2004. Το επόμενο μάλιστα διάστημα παρότι αναμένεται να μειωθεί λόγω της πτώσης των διεθνών τιμών του πετρελαίου (που από τα 150 δολάρια το βαρέλι έχει φθάσει τα 42) δεν πρόκειται να πάψει να κινείται σε επίπεδα εντελώς αδικαιολόγητα, με βάση συγκρίσεις άλλων χωρών του ΟΟΣΑ ή της ευρωζώνης για παράδειγμα⁸. Να θυμίσουμε ότι το 1985 το διετές σταθεροποιητικό πρόγραμμα του Κ. Σημίτη είχε επιβληθεί υπό την επίκληση ενός ελλείμματος της τάξης του 8%... μόνο.

Εικρηκτικό δημόσιο χρέος

Το δεύτερο μέγεθος στο οποίο συμπυκνώνονται οι δομικές αδυναμίες του ελληνικού καπιταλισμού είναι το υψηλό δημόσιο χρέος. Το δημόσιο χρέος της Ελλάδας ως ποσοστό του ΑΕΠ το 2008 ήταν 95%, ενώ με βάση τις προβλέψεις των Βρυξελλών θα φθάσει φέτος το 96% και το 2010 το 98%. Να σημειωθεί πως ακόμη κι αυτή η μείωση που έχει παρατηρηθεί τα τελευταία χρόνια ήταν τεχνητή, αποτέλεσμα ειδικότερα της αναθεώρησης του ΑΕΠ και της πλασματικής διόγκωσής του οπότε ένα σταθερό μέγεθος, δηλ. τα ποσά που χρωστάει το δημόσιο, μετρούμενο ως ποσοστό εμφανίστηκε να έχει μειωθεί⁹. Τίποτε παραπάνω. Ιδιαίτερης προσοχής είναι το γεγονός πως σ' ό,τι αφορά το δημόσιο χρέος η Ελλάδα δεν μπορεί να κρυφτεί πίσω από πολλούς, όπως για παράδειγμα συμβαίνει με το δημοσιονομικό έλλειμμα, αλλά μόνο από... μία χώρα, την Ιταλία, καθώς μόνο η Ιταλία ξεπερνάει τις ελληνικές επιδόσεις, με ένα δημόσιο χρέος να φθάνει το 104% του ΑΕΠ. Κατά τ' άλλα, το δημόσιο χρέος συνολικά της ευρωζώνης είναι 66%, της Πορτογαλίας και της Ισπανίας –χώρες με τις οποίες η Ελλάδα μοιράζεται τις πιο συγγενείς δομές– 64% και 36%, ενώ η τρίτη χειρότερη επίδοση, μετά την Ιταλία και την Ελλάδα, ανήκει στο Βέλγιο με δημόσιο χρέος 84%. Το πρόβλημα του ελληνικού καπιταλισμού συνεπώς δεν είναι συγκρίσιμο με κανενός άλλου, πλην του ιταλικού σχηματισμού, εντός της ευρωζώνης.

Η πραγματικότητα είναι ότι με αφορμή –και μόνο με αφορμή– τα επιτόκια δανεισμού του ελληνικού δημοσίου η κρίση ήρθε να επιτείνει τις φυγόκεντρες τάσεις στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής ιμπεριαλιστικής ολοκλήρωσης, υπογραμμίζοντας ότι η ένταξη της Ελλάδας στην ΟΝΕ, δεν σήμανε την υπέρβαση των χρόνιων αδυναμιών του ελληνικού καπιταλισμού, ούτε την ακύρωση του νόμου της ανισόμετρης καπιταλιστικής ανάπτυξης που εντός της ΕΕ επιταχύνει τη δράση της. Η κρίση έτσι (κατ' ακριβώς αντίστροφο τρόπο από την καπιταλιστική επέκταση που όπως η παλιόροια σκεπάζει τις διαφορές και συγκαλύπτει τις αντιθέσεις προκαλώντας τη γενική άνοδο) έρχεται σαν την άμπωτη και ξεσκεπάζει τις θεμελιώδεις αποκλίσεις και το διαφορετικό επίπεδο ανάπτυξης κάθε καπιταλιστικού σχηματισμού. Με αυτό τον τρόπο κοριοποιεί και μεγαλοστομίες για την «ισχυρή Ελλάδα που μπήκε με το σπαθί της στην ΟΝΕ», οι οποίες επαναλαμβάνονταν κατά κόρο από την κυβέρνηση Κ. Σημίτη¹⁰ με απώτερο στόχο να νομιμοποιηθούν οι πολιτικές λιτότητας.

Ιδιαίτερη σημασία ωστόσο έχει να σταθούμε στις αιτίες των δύο αυτών προβλημάτων: του δημόσιου χρέους και του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών.

Η εκτίναξη του δημόσιου χρέους χρονολογείται από την δεκαετία του '70 βε-

βαιώνοντας ότι η εμφάνισή του ως πρόβλημα, όπως ακριβώς συνέβη και στις περισσότερες καπιταλιστικές χώρες, συμπίπτει με την δομική κρίση των αρχών της δεκαετίας του '70, μετάσταση και υποτροπή της οποίας είναι και η τρέχουσα κρίση. Η δημοσιονομική κρίση επομένως, ως αποτέλεσμα της μείωσης της φορολογίας του κεφαλαίου και ταυτόχρονα των αυξημένων ενισχύσεων προς το κεφάλαιο, είναι πλευρά και αποτέλεσμα της γενικότερης οικονομικής κρίσης¹¹. Ενώ, τα μέτρα διάσωσης του κλυδωνιζόμενου ιδιωτικού τομέα που λαμβάνονται σε όλο τον καπιταλιστικό κόσμο για την υπέρβαση της κρίσης, στο πλαίσιο των οποίων εγκρίθηκαν από την ελληνική κυβέρνηση 28 δισ. ευρώ (περίπου 11,5% του ΑΕΠ) προς τις τράπεζες, δημιουργούν τους όρους για μια νέα όξυνση της δημοσιονομικής κρίσης.

Το τελευταίο δε διάστημα τα σαφέστατα δείγματα περάσματος της κρίσης στο παραγωγικό κεφάλαιο (πτώση-βουτιά της βιομηχανικής παραγωγής κατά 15,4% το Νοέμβριο σε σύγκριση με τον αντίστοιχο μήνα του 2007 σύμφωνα με την Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, έκρηξη των ακάλυπτων επιταγών, πάγωμα της αγοράς ακινήτων και της χορήγησης δανείων από τις τράπεζες που αποτελούν από κοινού την ατμομηχανή της ελληνικής οικονομίας και πτώση του γενικού δείκτη του χρηματιστηρίου το 2008 άνω του 60%)¹² που θα οδηγήσει σε ματαίωση πολλά επενδυτικά σχέδια) προμηνύονται νέα πακέτα διάσωσης των καπιταλιστικών επιχειρήσεων, που θα επιβαρύνουν τον κρατικό προϋπολογισμό. Η δημοσιονομική κρίση κατά συνέπεια δεν είναι αποτέλεσμα ενός «σπάταλου κράτους» γενικώς όπως διατείνεται η νεοφιλελεύθερη αντίληψη, αλλά έχει πολύ αυστηρό κοινωνικό επι-καθορισμό σ' ότι αφορά τις αιτίες της.

Νέο σταθεροποιητικό πρόγραμμα

Ταξικό πρόσχημο έχουν ωστόσο κι οι προσπάθειες αντιμετώπισης της δημοσιονομικής κρίσης. Το αναθεωρημένο πρόγραμμα Σταθερότητας που ενέχει θέση νέου προϋπολογισμού και το οποίο υπέβαλε στις Βρυξέλλες το υπουργείο Οικονομίας περιλαμβάνει στην πραγματικότητα μηδενικές αυξήσεις στον δημόσιο τομέα και κάθεται μείωση των καταναλωτικών δαπανών. Πρόκειται για πρόγραμμα λιτότητας που επιχειρεί να μεταφέρει στις πλάτες των εργαζομένων το κόστος επίλυσης της δημοσιονομικής κρίσης. Κι είναι μόνο η αρχή, καθώς σε όλο τον αστικό συνασπισμό εξουσίας ωριμάζει η ιδέα που πρώτος διατύπωσε ο διοικητής του κεντρικού πιστωτικού ιδρύματος, Γ. Προβόπουλος, για ένα σταθεροποιητικό πρόγραμμα, που θα επιχειρήσει να διορθώσει τις χρόνιες διαρθρωτικές αδυναμίες του ελληνικού καπιταλισμού. Η παρότρυνσή του προς την κυβέρνηση αφορούσε συγκεκριμένα την εφαρμογή ενός πολυετούς σταθεροποιητικού προγράμματος «αντίστοιχης έντασης

εκείνου που προετοίμασε την ένταξη της χώρας στη ζώνη του ευρώ, με σκοπό να επανακτηθεί η χαμένη πειθαρχία και να διαμορφωθούν ξανά συνθήκες ανάπτυξης»¹³.

Ακρογωνιαίοι λίθοι αυτού του προγράμματος θα είναι: Πρώτο, η αναδιάρθρωση των εργασιακών σχέσεων στην κατεύθυνση περαιτέρω ελαστικοποίησής τους. Η μείωση του κύκλου εργασιών στη βιομηχανία ως αποτέλεσμα της πτώσης της καταναλωτικής ζήτησης θα λειτουργήσει καθοριστικά σε αυτήν την κατεύθυνση επιτρέποντας να εφαρμοστούν σχέδια μείωσης των ωρών εργασίας με αντίστοιχη μείωση των μισθών και διευθέτησης του χρόνου εργασίας. Οι επίμονες προσπάθειες που γίνονται σε αυτή την κατεύθυνση από την ΕΕ, οι οποίες μάλιστα θα επιταθούν από την τσέχικη προεδρία κατά τη διάρκεια του πρώτου εξάμηνου του 2009 κι οι δηλώσεις του προέδρου του Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου της Αθήνας και πρώην γενικού γραμματέα του υπουργείου Οικονομίας, Κ. Μίχαλου «να δουλεύουν οι εργαζόμενοι 3-4 μέρες τη βδομάδα» μόνο τυχαίες δεν είναι. Δεύτερο, μείωση των εργατικών μισθών και ημερομισθίων και των συντάξεων μέσω ακόμη και νομοθετικού παγώματος των αυξήσεων. Τρίτο, νέο αντιασφαλιστικό νομοσχέδιο, όπως κατ' επανάληψη έχει ζητήσει το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο στην κατεύθυνση μείωσης των συντάξεων και των εισφορών που καταβάλουν κράτος και κεφάλαιο και αύξησης των εργατικών εισφορών παράλληλα με την άνοδο των ηλικιακών ορίων συνταξιοδότησης. Τέταρτο, αναθεώρηση της φορολογικής νομοθεσίας στην κατεύθυνση περαιτέρω μείωσης της φορολογίας κεφαλαίου και των συντελεστών φορολόγησης των υψηλών εισοδημάτων¹⁴ και αύξησης των έμμεσων φόρων που το 2009 με βάση τον προϋπολογισμό θα αποτελούν το 56,1% των συνολικών φορολογικών εσόδων.

Όλα αυτά τα μέτρα είναι πολύ πιθανό να μένουν παγωμένα για όσο χρονικό διάστημα διαρκεί η πολιτική αβεβαιότητα και η ΝΔ προτάσσει ως πρόβλημα την υπέρβαση του εμποδίου των 151 βουλευτών, επιδιώκοντας να επανακολλήσει κακήν-κακώς έστω την εύθραυστη συμμαχία που την έφερε στην κυβέρνηση το 2004 για να διεκδικήσει την λαϊκή ψήφο προσφεύγοντας σε πρόωρες εκλογές. Παρόλα αυτά, πρόκειται για μικρής διάρκειας αναβολές κι όχι για ματαίωση αυτού του προγράμματος.

Έτσι, η αστική τάξη θα προσφεύγει ως τελευταία λύση σε αυτό το σταθεροποιητικό πρόγραμμα όσο θα έρχεται αντιμέτωπη με τις διαρθρωτικές αδυναμίες που περιγράψαμε. Το ερώτημα ωστόσο που μοιραία δημιουργείται είναι το κατά πόσο μπορεί ακόμη και μια εξαντλητική λιτότητα να επιλύσει αυτά τα προβλήματα. Η απάντηση είναι όχι! Κι η αιτία έγκειται στο ότι κανένα από αυτά τα μέτρα, όσο αποφασιστικά κι αν βελτιώσουν τη θέση του κεφαλαίου στον ταξικό συσχετισμό δύναμης –που ας μην υπάρχει αμφιβολία ότι θα το κάνουν αν εφαρμοστούν χωρίς αντιστάσεις–, δεν αντιμετωπίζουν την βαθύτερη και καθοριστική αιτία για την εκτί-

ναξή του ελλείμματος τρεχουσών συναλλαγών. Ούτε φυσικά και του δημόσιου χρέους με βάση όσα προείπαμε.

Σε ό,τι αφορά το έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών, η βασική αιτία της δημιουργίας του είναι το έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου, που αποτελεί αποτέλεσμα της ήττας του ελληνικού κεφαλαίου από τον ανταγωνισμό του με το ευρωπαϊκό στο πλαίσιο της ΕΕ. Η παραίτηση του ελληνικού καπιταλισμού, για παράδειγμα, από τη δυνατότητα των ανταγωνιστικών υποτιμήσεων, ώστε να βελτιώσει τη θέση του στον διεθνή ανταγωνισμό από τη στιγμή που εισήχθη στην ΟΝΕ αλλά και η πολιτική της σκληρής δραχμής που ακολουθήθηκε πριν την υιοθέτηση του ευρώ σε συνδυασμό με την απροθυμία του να υιοθετήσει πολιτικές δημιουργίας «εθνικών πρωταθλητών» όσο κάτι τέτοιο ήταν εφικτό, δημιούργησαν την σημερινή κατάσταση. Η αντίστροφη μέτρηση, λοιπόν, για την αποβιομηχάνιση, που δεν αποκλείει φυσικά την ύπαρξη δυναμικότητας καπιταλιστικών ακόμη και πολυεθνικών ελληνικών μεταποιητικών επιχειρήσεων, ξεκινάει τη δεκαετία του '80 με την κρίση των προβληματικών και κορυφώνεται παράλληλα με την οργανικότερη σύνδεση της Ελλάδας προς την σημερινή ΕΕ. Το σχέδιο αυτό μάλιστα υλοποιείται απ' όλες ανεξαιρέτως τις κυβερνήσεις που ανέλαβαν τα τελευταία είκοσι χρόνια, συμπεριλαμβανομένης και της οικουμενικής¹⁵. Αντί λοιπόν να αναζητηθούν οι αιτίες αύξησης του ελλείμματος σε αυτή την κατεύθυνση, οι λύσεις που προτείνονται συντείνουν στο πάγωμα της ιδιωτικής κατανάλωσης μέσω της λιτότητας ώστε να περιοριστεί η ζήτηση. Μάλιστα αφήνουν στο απυρόβλητο την αλόγιστη άνοδο των τιμών που καθιστά μη ανταγωνιστικά τα ελληνικά προϊόντα τόσο εντός όσο και εκτός της εγχώριας αγοράς¹⁶. Πρόκειται συνεπώς για μέτρα που θα αποδειχθούν και ατελέσφορα πέρα από κοινωνικά καταστροφικά.

Το σημαντικότερο όμως είναι ότι θα μετατρέψουν την Ελλάδα σε έναν απέραντο φτωχοκομείο καθώς ήδη, με το 21% του πληθυσμού της να ζει κάτω από το όριο της φτώχειας, είναι η χώρα με τα μεγαλύτερα ποσοστά φτώχειας στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 27. Η φτώχεια μάλιστα αφορώντας πρωτίστως, σε ποσοστό 33%, τους ανέργους, κατά 25% τους συνταξιούχους και κατά 13% τους εργαζόμενους έχει ως υπαίτιους το κράτος και την εργοδοσία. Καθόλου τυχαίο δεν είναι το γεγονός ότι διαχρονικά εμφανίζει ένα διπλάσιο περίπου ποσοστό φτωχών εργαζομένων απ' ό,τι ο μέσος όρος της ΕΕ των 15. Οι ευθύνες του κράτους γίνονται περισσότερο εμφανείς, αν δούμε ότι στην Ελλάδα το σύνολο των κοινωνικών μεταβιβάσεων (συντάξεις και επιδόματα δηλαδή) μειώνει το επίπεδο της φτώχειας κατά 19 μονάδες (από 40% στο 29%), ενώ στο σύνολο της ΕΕ η αντίστοιχη μείωση ανέρχεται σε 27 μονάδες (από 43% σε 16%)¹⁷.

Επανερχόμενοι στην κρίση που διέρχεται το αναπτυξιακό μοντέλο του ελληνικού καπιταλισμού, το πρόβλημα αυτή τη στιγμή περιπλέκεται στο βαθμό που ένα απίστευτα παρασιτικό μοντέλο το οποίο κυριαρχούσε τα τελευταία χρόνια (ως απο-

τέλεσμα διεθνών τάσεων όπως η πτώση των επιτοκίων που διευκόλυνε τον μακροχρόνιο δανεισμό, αλλά και ιστορικών λόγων, όπως η τάση στην ιδιοκατοίκηση) διέρχεται κι αυτό κρίση. Για την ακρίβεια βρίσκεται στο επίκεντρο της τρέχουσας κρίσης είναι η οικοδομική δραστηριότητα κι η ειδικότερα η ιδιωτική κατοικία σε συγκερασμό με την επέκταση του τραπεζικού δανεισμού. Οι δύο αυτοί τομείς, σε διαλεκτική αλληλεξάρτηση ο ένας με τον άλλο, εξασφάλιζαν τα τελευταία χρόνια την επέκταση του ελληνικού καπιταλισμού¹⁸ χωρίς να επιλύονται τα διαρθρωτικά προβλήματα που εν τω μεταξύ παρέμεναν και διογκώνονταν.

Σε αυτό το νοσηρό κρισιακό, περιβάλλον μονόδρομος για την αστική τάξη και τα κόμματά της είναι η αμφισβήτηση των εργατικών δικαιωμάτων και κατακτήσεων, ένας νέος εργασιακός κοινωνικός Μεσαίωνας.

Σημειώσεις

1. *New York Times*, “A relentless push to approve loans”, 28 Δεκέμβρη 2008.

2. Με βάση στοιχεία του αμερικανικού National Bureau of Economic Research που δημοσιεύθηκαν στο αμερικανικό περιοδικό *Time* στις 15 Δεκέμβρη 2008 έχουμε τις ακόλουθες περιόδους ύφεσης και επέκτασης στην αμερικανική οικονομία για την προαναφερθείσα περίοδο: Νοέμβριος 1970 – Νοέμβριος 1973: 36 μήνες επέκτασης, Νοέμβριος 1973 – Μάρτιος 1975: 16 μήνες ύφεσης, Μάρτιος 1975 – Ιανουάριος 1980: 58 μήνες επέκτασης, Ιανουάριος 1980 – Ιούλιος 1980: 6 μήνες ύφεση, Ιούλιος 1980 – Ιούλιος 1981: 12 μήνες επέκτασης, Ιούλιος 1981 – Νοέμβριος 1982: 16 μήνες ύφεση, Νοέμβριος 1982 – Ιούλιος 1990: 92 μήνες επέκτασης, Ιούλιο 1990 – Μάρτιο 1991: 8 μήνες ύφεση, Μάρτιος 1991 – Μάρτιος 2001: 120 μήνες επέκτασης, Μάρτιος 2001 – Νοέμβριος 2001: 8 μήνες ύφεση, Νοέμβρη 2001 – Δεκέμβρη 2007: 73 μήνες επέκτασης και τέλος Δεκέμβρη 2007 – Δεκέμβρη 2008: 12 μήνες ύφεση.

3. *Financial Times*, Four stages of financial meltdown, 17-18 Ιανουαρίου 2009

4. Το ενδεχόμενο επεσήμανε δημόσια η γνωστή Κασσάνδρα καθηγητής Νουριέλ Ρουμπίνι, όπως φαίνεται από την αρθρογραφία της 21ης Ιανουαρίου 2009, υποστηρίζοντας ότι οι ζημιές είναι πολύ πιθανό να φθάσουν τα 3,6 τρισ. δολ. και τα κεφάλαια των τραπεζών να συρρικνωθούν στο 1,4 τρισ.!

5. Η ανεργία για την ακρίβεια τα τελευταία χρόνια, σύμφωνα με τις επίσημες στατιστικές, ήταν: 1999 12%, 2000 11,2%, 2001 10,7%, 2002 10,3%, 2003 9,7%, 2004 10,5%, 2005 9,9%, 2006 8,9% και 2007 8,3%. Η αποκλιμάκωση ωστόσο που καταγράφεται τα τελευταία χρόνια θεωρείται κυρίως αποτέλεσμα της αναθεώρησης των κριτηρίων βάση των οποίων θεωρείται κάποιος άνεργος. Τα νέα κριτήρια και μέθοδοι ένταξης επικρίθηκαν σοβαρά, καθώς ενέταξαν στους εργαζόμενους σημαντικές αριθμητικά κατηγορίες που έως πρόσφατα θεωρούνταν άνεργοι λόγω του ότι η απασχόλησή τους ήταν ευκαιριακή.

6. Αξίζει να δούμε τους ρυθμούς μεγέθυνσης του ΑΕΠ τα τελευταία χρόνια μόνο και μόνο για να γίνει αντιληπτό το επαπειλούμενο σοκ από την μηδενική αύξηση. Κυμάνθηκαν λοιπόν ως εξής: 2002 3,4%, 2003 5,6%, 2004 4,9%, 2005 2,9%, 2006 4,5% και 2007 4%.

7. Οι οίκοι αξιολόγησης της πιστοληπτικής ικανότητας συγκεντρώνουν πλέον τα πυρά ακόμη κι αξιωματούχων της ΕΕ. Στην απάντηση που έδωσε ο ιρλανδός επίτροπος Μακ Γρίβι, με ημερομηνία 15 Ιανουαρίου 2009, σε ερώτηση έλληνα ευρωβουλευτή της ΝΔ σχετικά με την αξιο-

πιστία τους τόνισε: «Οι οίκοι πιστοληπτικής αξιολόγησης συνδέονται στενά με τα προβλήματα που έχουν εγερθεί στις αγορές subprime. Η κρίση αναδεικνύει τη φτωχή απόδοση των οίκων πιστοληπτικής αξιολόγησης. Μια εξήγηση μπορεί να βρεθεί στον μη ικανοποιητικό τρόπο με τον οποίο οι οίκοι διαχειρίστηκαν τις δικές τους συγκρούσεις συμφερόντων, στην έλλειψη ποιότητας των μεθοδολογιών που ακολουθούν, στην ανεπαρκή διαφάνεια στις δραστηριότητές τους ή στην ακατάλληλη εσωτερική διακυβέρνησή τους. Η κρίση των subprime απέδειξε ότι το πλαίσιο για τη λειτουργία των οίκων πιστοληπτικής αξιολόγησης πρέπει να ενισχυθεί σημαντικά». Πρακτικό μέτρο παρόλα αυτά δεν έχει ληφθεί...

8. Το πρόβλημα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών κρίνεται διαρθρωτικό κι όχι απλώς ως μια συγκυριακή δυσμενή εξέλιξη κι από ερευνητές που εντάσσονται στο κυρίαρχο ρεύμα. Βλ. για παράδειγμα Βασίλης Ράπανος (2008) *Διαρθρωτικές αδυναμίες και ισοζύγιο πληρωμών: Εξελίξεις στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών*, IOBE. Επίσης Γιάννης Στουρνάρας και Μαρία Αλμπάνη (2008) «Η ελληνική οικονομία μετά την κρίση: Αναζητώντας το αναπτυξιακό πρότυπο», IOBE.

9. Ειδικότερα η πορεία του γενικού χρέους τα τελευταία χρόνια, όπου φαίνεται κι η τεχνητή του μείωση, ήταν η εξής: 1999 105,2%, 2000 103,2%, 2001 103,6%, 2002 100,6%, 2003 97,9%, 2004 98,6%, 2005 98,8%, 2006 95,9% και 2007 94,8%.

10. Αξίζει να θυμηθούμε ένα απόσπασμα της ομιλίας του Κ. Σημίτη από την εκδήλωση για την αίτηση ένταξης της Ελλάδας στην ΟΝΕ, που πραγματοποιήθηκε στο Ζάππειο Μέγαρο στις 9 Μαρτίου 2000. Έλεγε λοιπόν ο τότε πρωθυπουργός: «Σήμερα τελειώνει οριστικά η εικόνα μιας Ελλάδας μικρής και ανασφαλούς. Μιας χώρας που βρισκόταν στο περιθώριο των μεγάλων διεθνών εξελίξεων. Σήμερα η Ελλάδα είναι ισχυρή. Μπαίνουμε στην ΟΝΕ με το σπαθί μας. Οι κόποι, οι προσπάθειες και οι θυσίες του ελληνικού λαού “πιάσαν τόπο”». (Κωνσταντίνος Γ. Σημίτης, *Για μια Ελλάδα οικονομικά ισχυρή και κοινωνικά δίκαιη*, Εκδόσεις Καστανιώτη, 2002).

11. Υποδειγματικά απ' αυτή την άποψη είναι τα συμπεράσματα του εξάγει ο James O' Connog στο κλασικό έργο του *Η οικονομική κρίση του κράτους* (1977, Παπαζήσης): «Η άποψή μας αυτή έρχεται σε πλήρη αντίθεση με τη σύγχρονη συντηρητική σκέψη, που αποφαινεται ότι η ανάπτυξη του κρατικού τομέα γίνεται σε βάρος του ιδιωτικού. Υποστηρίζουμε πως η ανάπτυξη του κρατικού τομέα είναι απαραίτητος όρος για την ανάπτυξη του ιδιωτικού και, ιδιαίτερα του μονοπωλιακού τομέα... Η ανάλυσή μας αναπτύσσεται πάνω σε δύο ξεχωριστές, αλλά σχετικές μεταξύ τους, κατευθύνσεις. Πρώτον, υποστηρίζουμε ότι, μολονότι το κράτος κοινωνικοποιεί ολοένα και περισσότερο το κόστος του κεφαλαίου, το κοινωνικό πλεόνασμα (όπου συμπεριλαμβάνονται και τα κέρδη) εξακολουθεί να αποτελεί αντικείμενο ατομικής ιδιοκτησίας... Δεύτερο, υποστηρίζουμε ότι η δημοσιονομική κρίση επιτείνεται από την ατομική ιδιοποίηση της κρατικής εξουσίας για την εξυπηρέτηση ειδικών συμφερόντων».

12. Το Χρηματιστήριο Αξιών Αθηνών μέσα σε 14 μήνες, κυρίως όμως το δίμηνο Οκτωβρίου - Νοεμβρίου 2008, όταν τα διεθνή επενδυτικά κεφάλαια ρευστοποιήσαν μετοχές ύψους 2,5 δισ. ευρώ, έχασε κέρδη 4 ετών του γενικού δείκτη. Η άνοδος δηλαδή που είχε καταγραφεί από τις 31 Μαρτίου 2003, που είχε φθάσει στο αρνητικό ρεκόρ των 1.467 μονάδων, μέχρι και το ρεκόρ των 5.334 μονάδων που επιτεύχθηκε στις 31 Οκτώβρη 2007.

13. *Το Βήμα*, 20 Νοεμβρίου 2008.

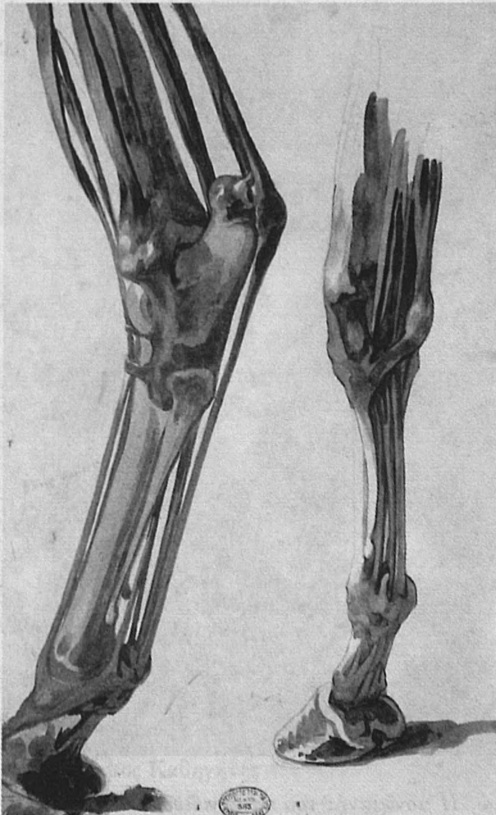
14. Για να μη θεωρούνται «φυσικοί» οι συντελεστές φορολόγησης της τάξης του 35% και 40% των πολύ υψηλών εισοδημάτων που ισχύουν σήμερα και για να καταδειχθεί ταυτόχρονα πόσο αντιδραστικά είναι τα μέτρα περαιτέρω μείωσης των συντελεστών που ετοιμάζονται αξίζει να αναφερθεί ότι στις ΗΠΑ, απ' όπου ξεκίνησε η συντηρητική αντεπανασταση, μέχρι και το 1964 στα εισοδήματα άνω των 400.000 δολαρίων επιβαλλόταν φόρος ύψους 77% και μέχρι το 1980 μειώθηκε στο 70%. Έπρεπε να έρθει ο Ρέικμαν για να μειώσει τον φόρο στο μισό, δηλαδή στο 35%!

15. Με αφορμή την συμπλήρωση είκοσι χρόνων θα άξιζε αλήθεια να γίνει μια αποτίμηση του έργου της Οικουμενικής κυβέρνησης. Εν είδει εναύσματος θα μπορούσε να αξιοποιηθεί το ακόλουθο χωρίο: «παρότι βραχύβια, πέτυχε να επικαιροποιήσει το μήνυμα της στροφής της ελληνικής οικονομικής πολιτικής σε πολιτικές περιορισμού της νομισματικής κυκλοφορίας και της προετοιμασίας της για την εκπλήρωση των κριτηρίων του Μάαστριχτ». (Μιχάλης Μ. Ψαλιδόπουλος, *Ο Ξενοφών Ζολώτας και η ελληνική οικονομία, Μεταμεσονύκτιες εκδόσεις, 2008*).

16. «Οι βασικοί λόγοι της διεύρυνσης του εμπορικού ισοζυγίου εκτός καυσίμων και πλοίων το 2007 ήταν, όπως και τα προηγούμενα έτη, ο υψηλός ρυθμός αύξησης της ιδιωτικής κατανάλωσης και η συνεχιζόμενη υποχώρηση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της οικονομίας ως προς τις τιμές», ανέφερε η Έκθεση του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδας για το έτος 2007 (Αθήνα 2008).

17. Γνώμη της Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής Ελλάδας για τη Φτώχεια, υπ. Αρ. 210, συνεδρίαση 23 Ιανουαρίου 2009.

18. «Ο ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ στην Ελλάδα σε διεθνή σύγκριση διατηρείται σε υψηλά επίπεδα και μακροπρόθεσμα σταθεροποιείται στο επίπεδο του 3,7%. Σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη αυτή του ΑΕΠ (2006-2007) παίζει η εγχώρια ζήτηση (5,4% αύξηση το 2006 και 4% ετήσια πρόβλεψη για το 2007-2008) η ανάπτυξη του οικοδομικού τομέα και η σημαντική επέκταση (44% του ΑΕΠ το 2006 (ΤτΕ 2007) 46% του ΑΕΠ το 2006, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2007) του τραπεζικού δανεισμού στα νοικοκυριά, η οποία αποτελεί χαρακτηριστικό στοιχείο του προτύπου ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας». Η Ελληνική οικονομία και η απασχόληση, ετήσια έκθεση 2007, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Αύγουστος 2007.

Τ. Ζερικώ, Μελέτη μιας αριστερής γάμπας και μιας δεξιάς.

Τ. Ζερικό, *Η μονομανής του παιχνιδιού*, 1819-1820.